

Rökræðulýðræði mikilvægara en beint lýðræði

Björn Einarsson læknir og heimspekinemi.

Beint lýðræði og rökræðulýðræði eru tvennt ólíkt. Beint lýðræði felur í sér að borgarnir taka pólitískar ákvarðanir án samráðs við stjórnámamennina og á það við um setningu stjórnarskrár, afsal fullveldis, þjóðaratkvæðagreiðslur og að koma valdhöfum frá þegar þeir hafa misst traust fólksins. Rökræðulýðræði er lýðræðisleg aðferð til að auka þátttöku borgaranna við lagasetningar innan ramma fulltrúalýðræðisins. Í því felst að hin ólíku sjónarmið almennings eru lögð til grundvallar þegar pólitískar ákvarðanir eru teknar og stjórnvöld eru skyldug að réttlæta allar ákvarðanir sínar með því að færa rök fyrir þeim sem almenningur skilur.

Lýðræðið í dag

Nútíma frjálslynt lýðræði byggist á fulltrúalýðræði, þar sem stjórnámamenn eru fulltrúar borgaranna, þar sem þeim er ætlað að setja sig inn í allt flóknari pólitísk málefni, leita sér sérfræðingsálita, safna sjónarmiðum hagsmunaaðila og taka síðan pólitískrar ákvarðanir með hagsmuni almennings að leiðarljósi.

En lýðræðið er takmarkað. Flokksræðið er sterkt og leiðir til kappræðu frekar en málaefnalegrar umræðu. Ólýðræðislegt vald sérfræðinga, hagsmunaaðila, fjármálaveldisins og skoðana myndandi fjölmiðlavelis eru aðal ógnir lýðræðisins. Vægi hins lýðræðislega kjörna Alþingi hefur minnkað, stjórnarhættir eru ofan frá og niður, ógegnsæi er í pólitískum málefnum ríkisins og oft er tekið meira mið af hagsmunaaðilum en almenningi. Gjá er milli stjórnámamanna og fólksins. Þetta má glögglega sjá ef skoðaðar eru þær aðferðir sem notaðar eru til þess að taka pólitískar ákvarðanir.

Meirihlutaræði, þar sem einfaldur meirihluti ræður, þarf ekki þarf að semja til að koma málum í gegn, né að taka tillit til skoðana minni hlutans og oft er valterað yfir hann. Flokksforysturæðið er sterkt, venjulegir stjórnámamenn hafa lítið hlutverk, sérfræðingavelis ræður öllu í raun og borgararnir búa við kjörklefalýðræði þar sem þeir hafa í raun ekkert að segja nema í kjörklefanum á 4 ára fresti.

“Samningar um hagsmuni” er dæmigert fyrir tveggjaflokka samsteypustjórnstjórnir héraendis, sem felur í sér helmingaskipti á völdum. Pólitísk vandamál eru séð sem hagsmunadeildur sem hægt er að semja um. Stjórn málin þykja frekar opin og almennir stjórnámamenn hafa stórt hlutverk í baktjalda makki og hrossakaupum. Sérfræðingarnir veita lögræðilega og hagsmunatengda ráðgjöf. Þátttaka almennings truflar samningsmöguleika og andstæðum sjónarmiðum er því breytt í hagsmunatengsl og hafnað.

“Samkomulag um gildi” breytir pólitískum vandamálum í deilur um gildi þegar ekki er hægt að semja um hagsmuni. Deilt er um frelsi eða jafnrétti, sjálfstæði eða samvinna þjóða, virkjanir eða umhverfisvernd o.s.frv. Flokksforingjarnir komast að málamiðlunum frekar en að komast að endanlegum niðurstöðum, að vera sammála um að vera ósammála með óljósa von um hægt verði að semja um þau í framtíðinni. Stjórn málin eru frekar yfirborðskennd og hlutverk almennra stjórnámamanna er að taka þátt í pólitísku þrasi, en sérfræðingarnir eru háspekilegir um gildin. Þátttaka borgaranna er ekki vel séð þar sem hún raskar viðkvæmum málamiðlunum. Þeim sem vilja taka þátt er breytt í valdalitla stjórnámamenn eða einhverskonar sérfræðinga um gildi til að koma þeim úr raunverulegum vandamála lausnum.

Rökræðulýðræði

Rökræðulýðræðinu er ætla að auka þátttöku borgaranna og almennra stjórnámálamanna og styrkja þannig Alþingi og fulltrúalýðræðið. Grundvöllur lagasetninga eiga ekki að vera eingöngu álit sérfræðinga og hagsmunaaðila.

Formlegir borgarafundir á vegum Alþingis eiga að vera hluti af löggjafarvaldinu þar sem stjórnámálamenn kynna álitamálin og eiga í samræðum við borgaranna. Þá láta borgararnir reyna á skoðanir sínar og síðan þarf að skipulega að safna sjónarmiðum þeirra til að leggja til í þann grunn sem pólitískar ákvarðanir Alþingis byggjast á. Gegnsæi í pólitískri stjórnsýslu er megin skilyrðið fyrir því að almenningur getur myndað sér skoðun á þeim á sömu forsendum og stjórnámálamenn. Rökræðan þarf að vera af heilindum og á jafnréttisgrundvelli. Mikilvægi ólíkra skoðana felst í því að þær eru hvati að frekari umræðum sem leiða til betri skilnings og geta leitt til nýrra lausna.

Réttlætning pólitískra ákvarðanna felur í sér að stjórnvöld verða að skýra með rökum hvers vegna þau tóku einhverja ákvörðun frekar en einhverja aðra og svara gagnrýni borgaranna.

Með þessu móti fæst sátt um pólitískar ákvarðanir og lagasetningar og þegjandi samkomulag um að virða þær. Ekki vegna þess að maður sé sammála þeim, heldur vegna þess að þær hafa fengið réttláta málsmeðferð og öll sjónarmið hafa fengið að komast að. Pólitíska ákvarðanir njóta þá friðhelgi, en auðvitað er hægt að endurskoða þær síðar ef forsendurnar hafa breyst.

Rökræðulýðræðið er tímafreakara og dýrara, en réttlátara, skynsamlegra og virkara.